Norsk Lingvistisk Tidsskrift · Årgang 29 · 2011 7–24

Døves språkholdninger og norsk tegnspråk[1]

Av *Sonja Myhre Holten* og *Hege R. Lønning*

Artikkelen handler om døves språkholdninger, nærmere bestemt om døves holdninger til tegnspråknorsk versus norsk tegnspråk. Det kan se ut som om tegnspråknorsken, som er et konstruert tegnsystem basert på norsk talespråksyntaks brukt på 1970- og 1980- tallet, har hatt stor virkning på døves språkholdninger. Undersøkelsen knyttes til kritisk lingvistikk (Fairclough 2001), og det fokuseres på makt i diskursen (som er en måte å ordne og dele inn verden på). Eldre døve i materialet er generelt positive til tegnspråknorsken og er gjennomgående negative i sine utsagn om norsk tegnspråk. Yngre døve, derimot, ser ikke ut til å ha noe forhold til tegnspråknorsktiden og har gjennomgående positive holdninger til at norsk tegnspråk er et språk.

1 Innledning

Artikkelens fokus er på majoritetsdiskursen og språkholdninger blant døve tegnspråkbrukere i forskjellige aldersgrupper. Vi har valgt å ta utgangspunkt i kritisk lingvistikk (Fairclough 2001), hvorledes makt i og bak diskurs kommer til uttrykk i døves språkholdninger til norsk tegnspråk og tegnspråknorsk.

Norsk tegnspråk (NTS) kjennetegnes ved at det er et visuelt og gestuelt språk. En bruker øynene når en skal forstå språket, og en bruker armer, hender og ansikt til å realisere det. Det er altså et språk som er helt uavhengig av hørsel siden det ikke omfattes av et lydsystem. NTS har ifølge Vogt-Svendsen (1983) noen karakteristikker: simultanitet, spatialitet og ikonisitet. Simultaniteten tar utgangspunkt i at tegnspråkene er tilpasset den visuelle modaliteten, i motsetning til talespråkene, som tar utgangspunkt i den auditive modaliteten. Øynene kan ta inn store mengder av informasjon samtidig. Tegnspråk utnytter av naturlige grunner nettopp den spesielle simultane eller samtidige egenskapen i synet. Den andre karakteristikken

er den spatiale eller bruken av rom. Dette betyr at tegnspråk utnytter den tredimensjonale muligheten til å gjøre ytringene meningsfulle. Tegnene plasseres og beveges foran/på kroppen, ved siden av kroppen eller over kroppen. I sjeldnere tilfeller kan tegnene plasseres bak/på og lenger nede ved/på kroppen (for en mer detaljert beskrivelse av tegnrommets bruk, se Raanes denne utgivelsen). Den tredje og siste karakteristikken er ikonisitet. Den innebærer at språksymbolet "avbilder" eller "etterligner" det som det refereres til. Dette er en naturlig konsekvens fordi tegnspråk er visuelt basert. Ifølge Taub (2001: 19) er ikonisitet enkelt sagt en *form-meaning resemblance* (for en mer detaljert beskrivelse av ikonisitet, se Erlenkamps bidrag og Selvik i denne utgivelsen).

Språk er en sosial praksis og ikke kun individuell språkbruk, ifølge Fairclough (2001). Språkbruk som sosial praksis er bestemt ut fra sosiale strukturer og sosiale prosesser i samfunnet – alt dette kalles diskurs. En diskurs har gjennom sosiale prosesser egne normer og konvensjoner. Fairclough (2001) ser på diskurs som et sted hvor maktrelasjoner er utøvd og bestemt, og mener at makt utøves *i* og *bak* diskursen. Makt *i* diskursen er "a place where relations of power are actually exercised and enacted" (Fairclough 2001: 36). Makt utøves i krysskulturelle diskurser (Fairclough 2001: 39). Disse diskursene har til felles at de avmektige har en annen språklig og kulturell bakgrunn enn de med makt. Han bruker metaforen *gatekeepers* for de som har makten i et asymmetrisk forhold.

Makt *bak* diskursen går ut på at hele den sosiale orden i diskursen er holdt sammen av en skjult makt (Fairclough 2001: 41). Han trekker frem spesielt språkstandardisering som et fenomen i denne forbindelse. For å foreta en språkstandardisering må de som standardiserer foreta noen valg, og disse valgene er ofte basert på språkholdninger: "Å fastsette ein språkleg orden kan vere det same som å fastsette ein sosial orden" (Vikør 2007: 43).

For norsk tegnspråks vedkommende kan vi se at det skjedde et standardiseringsforsøk på 1970-tallet. Tegnspråknorsk er "er en konstruert og avgrenset kode som kan sies å være utviklet delvis gjennom et standardiseringsforsøk av tegnforrådet i norsk tegnspråk og delvis for å synliggjøre eller visualisere norsk" (Vogt-Svendsen 1991: 3). Ideologien for tegnspråknorsk var å lage et "undervisningstegnspråk" (Døves Tidskrift 12/1975: 4) for å gjøre norsk talespråk mer tilgjengelig ved å "visualisere" norsk. På denne måten antok man at det var lettere for døve å munnavlese norsk og å lære norsk. I følge dette konstruerte systemet "skal en i henhold til reglene snakke samtidig som en bruker […] tegn. Et hvert norsk ord skal

ledsages av et tegn med tilsvarende betydning som ordet" (Vogt-Svendsen 1987: 9). Målet var videre å lage "et logisk, systematisk, meningsbærende og pent tegnspråk som følger talespråket ord for ord, smidig og naturlig" (Falkenberg & Sander 1977: 11). Dette arbeidet ble utført av Norges Døveforbunds Tegnspråkutvalg (TSU). Utvalget vedtok hvilke tegn som var gangbare og passet inn i deres prinsipielle syn. At tegn skulle være meningsbærende, innebar at tegnene i dette systemet skulle være mest mulig logiske i forhold til innhold og uttrykk:

> TSU sin hovedoppgave var "normering" av tegn, dvs. å vurdere ulike tegn som var i bruk blant døve og så velge ut det vi mente var "det beste" til bruk i vårt kursmateriell. Eksempel, tegnet for DØD. Der hadde vi 6-7 tegn å velge mellom, og vi valgte det med å føre fingertuppene nedover brystet, som skulle symbolisere at sjelen skilles fra legemet. (Det er identisk med det svensk/finske tegnet.) Vi ønsket IKKE det som var vanlig blant døveprestene – nemlig som "slutt"/"ende"- og dette ble senere døveprestene enig med oss i, for det er i strid med kirkens lære om at døden ikke er slutten, eller som dikteren sier: "Intet er endt med døden..."
>
> (informant gruppe II)

Som vi forstår, forkastet tegnspråkutvalget enkelte av de norske tegnvarianter som var konvensjonelle, fordi de var ulogiske. I stedet hentet de et annet uttrykk fra et annet tegnspråk eller konstruerte et nytt. TSU laget også tegn som skulle visualisere f.eks. bøyningsformer i norske ord. De valgte, som vi ser i sitatet over, et tegn som fylte kravet om det de mente var logikk, men som kan tolkes som en ikonisering og avbilding av tegnets betydning på norsk.

Med et pent tegnspråk mente de at konvensjonelle NTS-tegn som ikke kunne oversettes direkte til norsk, såkalt "døves slangspråk" (Falkenberg & Sander 1977: 11), ikke skulle brukes. Når tegnene skulle følge norsk talespråk, var det blant annet viktig at tegnene skulle utføres med like mange stavelser som de talte ordene og i samme rekkefølge. TSU utviklet videre tegnordlister og kursmateriell som systematiserte opplæringen i tegnspråknorsk. For ytterligere redegjøring om tegnspråknorsk kan vi vise til Schröder (1993) og Vonen (2009).

Fra begynnelsen av 1980-tallet er det tatt opp flere kritikkverdige forhold ved så vel ideologien bak tegnspråknorsk som bruken av den. Vogt-Svendsen viser at tegnspråknorsk er et kommunikasjonssystem med klare begrensninger: "Det ivaretar ikke tegnspråkets tegnforråd og grammatikk og kan vanskelig innbefatte alle talespråkets karakteristika" (1983: 19).

2 Forholdet mellom norsk tegnspråk og norsk talespråk

Når to språk kommer i kontakt med hverandre, kan det skje en påvirkning fra begge språk eller fra det ene språket, på grunn av språkkontakten. Vanligvis er det slik at lavstatusspråket blir påvirket av høystatusspråket. Språkkontakten kan være hos individet eller i et samfunn med to eller flere språk. I Norge er norsk talespråk sett på som høystatusspråk (Bull & Lindgren 2009), mens norsk tegnspråk har lav status. Vogt-Svendsen (1991: 4) påpeker at naturlige blandingsformer eller tegnspråknorsk med norskpregede varieteter "må sies å ha hatt en høyere status enn norsk tegnspråk". Hun påpeker også at jo mer norsk det er i språkkontaktformen, jo høyere status har den (Vogt-Svendsen 1991: 4). Blandingsformer blir definert slik av Holten (2009: 153):

> Som en konsekvens av språkkontakt har det oppstått forskjellige blandingsformer mellom norsk tegnspråk og norsk. Disse har gjennom de siste 30-40 årene fått forskjellige metaspråklige navn som bl.a. *tegn og tale, tegn som støtte, norsk med tegnstøtte, tegnspråknorsk.* Felles for dem er at "grunnspråket" eller "hovedspråket" følger norsk syntaks.

Det er verdt å merke seg at den sistnevnte blandingsformen ikke har et naturlig utviklet utgangspunkt, som tidligere nevnt. Ved de andre blandingsformene nevnt ovenfor er det, slik vi ser det, vanskelig og kanskje umulig å skille det ene fra det andre rent språkbruksmessig (Holten 2009: 154). Felles for alle variantene er at de blander norsk talespråk med konvensjonelle tegn og andre tegnspråklige elementer, som lokalisasjon og øyenbrynsbruk fra norsk tegnspråk.

Videre har tegnspråk blitt sett på som et hjelpemiddel for å kompensere for hørselsnedsettelse og for å få tilgang til norsk. Det argumenteres fortsatt i dag blant fagfolk og i media for å velge norsk fremfor tegnspråk til hørselshemmede. Vogt-Svendsens beskrivelse av situasjonen i 1983 gjelder fremdeles:

> Til tross for at tegnspråk har vært det bærende språk i døves kultur i generasjoner, har det vært nedvurdert som følge av den oppfatning at bare talespråk er fullverdig språk. Et allment gjeldende syn har vært at tegnspråk virker hemmende på døves tale-/skriftspråkutvikling. (Vogt-Svendsen 1983: 1).

Et annet argument for å velge bort tegnspråk er at med CI[2] er det unødvendig med tegnspråk, siden vi tross alt lever i et hørende samfunn. St.meld. 35 (2007–2008) *Mål og meining* og blant andre Becker (2010) tar

opp denne diskusjonen rundt det å velge bort tegnspråk og at argumentasjonen her er basert på feil grunnlag. I dette krysskulturelle møtet er det sannsynlig at døve danner språkholdninger som gir uttrykk for hvem de ønsker å være.

3 Metode

Denne artikkelen har hentet data og empiri fra vår masteroppgave i språk "Hørende er våre sjefer" (Holten & Lønning 2010). Vi valgte å bruke både kvantitative og kvalitative metodeverktøy, fordi vi ønsket å finne informasjon om virkningen tegnspråknorsken på 1970-tallet hadde på språkholdninger generelt og individuelt.

Våre 22 døve informanter var delt inn i to grupper, gruppe I og gruppe II. Gruppe I består av 16 informanter som kom fra "grasrota" i døvesamfunnet, og som har norsk tegnspråk som førstespråk. De ble fordelt i fire aldersgrupper med fire informanter i hver: 60–85 (gruppe A), 45–59 (gruppe B), 25–44 (gruppe C) og 18–24 (gruppe D). Når vi tar tegnspråknorsken og 1970-tallet i betraktning, var gruppe A voksne, gruppe B unge voksne og gruppe C barn under tegnspråknorsktiden. Gruppene A-C kunne da fortelle om hvordan de forskjellige aldersgruppene opplevde tegnspråknorsken, og vi kan få deres synspunkter. Gruppe D har vokst opp etter tegnspråknorsken og har opplevd følgene av denne hele livet, og kunne fortelle om sine antagelser og eventuelt hvordan de oppfattet tegnspråknorsk. Informantene ble funnet etter snøballmetoden (Johnstone 2000: 92), der vi brukte vårt nettverk i døvemiljøet til å finne informanter. I gruppe II hadde vi 6 informanter som var aktive politisk på høyt nivå i døvesamfunnet, nærmere bestemt medlemmer i TSU eller dets etterfølger i NDF, Aksjonskomiteen for tegnspråkarbeidet (AKTA). Vi hadde to grupper fordi vi ønsket en representativitet blant informantene i forhold til om de kom fra "grasrota"[3] (gruppe I), og om de var med i ledelsen i prosessen med tegnspråknorsk (gruppe II).

Informantene ble vist en filmsnutt der en person brukte tegnspråknorsk. Denne filmsnutten var to minutter lang, ble tatt opp rundt 1978 og handlet om oppussingen av Døves hus i Porsgrunn. Etter å ha sett filmsnutten ble de bedt om å fortelle om sine reaksjoner og tanker rundt filmsnutten. Enkelte ganger fulgte vi opp med oppklarende spørsmål, og de ble videre oppfordret til å fortelle fritt om opplevelser og synspunkter rundt tegnspråknorsk og norsk tegnspråk, basert på deres primære reaksjoner. Intervjuene ble filmet, og vi noterte underveis.

Ved gjennomgangen av filmopptakene så vi gjennom alt to ganger. Første gangen noterte vi hva informantene sa, og andre gangen gikk vi systematisk gjennom opptakene og oversatte skriftlig ytring for ytring til norsk. Denne måten å jobbe på kan medføre en fare for overfortolking. På den andre siden kan styrken ved dette være at vi ved første gangs oversettelse hadde sett ting som vi ikke så ved annen gangs gjennomgang og vice versa. En kan si at det å gå gjennom materialet flere ganger fungerte som en kvalitetssikring av det oversatte datamaterialet. Vi er også to personer som har gått gjennom det samme materialet.

Ved systematisering av utsagnene til informantene tok vi utgangspunkt i Svennevig et al. (1995) og Faircloughs (2001) kritiske tekstanalyse. Ifølge sistnevnte er tekst en diskursdimensjon. Vi valgte å fokusere på ekspressive språkfunksjoner; på det Fairclough (2001: 92–93) kaller vokabular med *experiential values* knyttet til tegnspråknorsk og norsk tegnspråk. Vi fant utsagn eller ytringer der vurderinger av tegnspråknorsk og norsk tegnspråk forekom i det skriftlige materialet fra intervjuene. De vurderende ytringene fordelte vi så i positive utsagn og negative utsagn, hvorpå disse utsagnene ble fordelt i forhold til hvilken aldersgruppe de opptrådte i. Fordi vi hadde oversatt med norske ord, ble vi nødt til å ta i bruk vår innenfrakunnskap i kombinasjon med filmopptakene og bruke vurderingene i en tegnspråklig minoritetskontekst. Et eksempel er ordet ’døv’, som hos mange hørende har en negativ konnotasjon i retning ’dum’ eller ’treig’. I vår kontekst er ’døv’ et positivt ladet ord som er en identitetsmarkør i den forstand at det skaper fellesskap.

4 Resultat

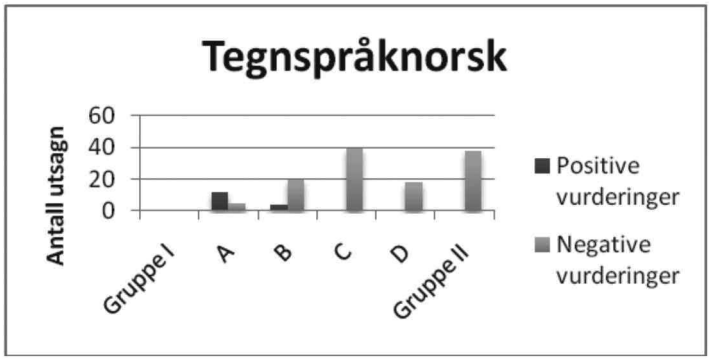
Vi presenterer noen utsagn samt resultatene fra informantenes vurderinger av først tegnspråknorsk og deretter norsk tegnspråk. Som tidligere nevnt er informantene delt inn i to grupper, gruppe I og gruppe II, og gruppe I har fire undergrupper etter alder.

Når det gjelder tegnspråknorsk, ser noen av utsagnene slik ut:

Positive utsagn	**Negative utsagn**
mer elegante eller finere tegn	vanskelig å oppfatte
bruker riktig tegn	jeg får lav selvtillit, og føler meg usikker når jeg bruker det

Utsagnene gir uttrykk for informantenes følelser og dermed hvorvidt de er positivt eller negativt innstilt til tegnspråknorsk.

Figur 1 illustrerer hvorledes de vurderende utsagnene i de forskjellige aldersgruppene er spredt i forhold til tegnspråknorsk.

Figur 1: Positive og negative vurderinger om tegnspråknorsk

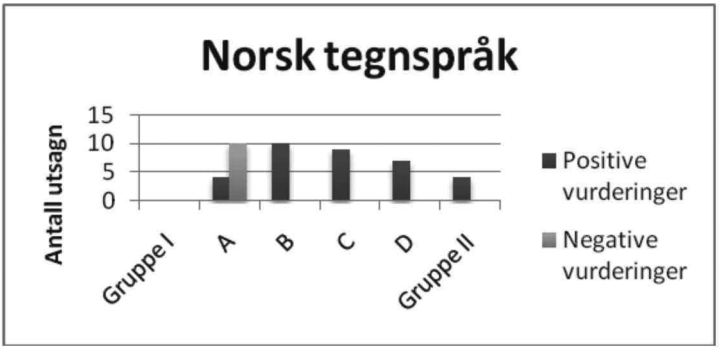
Som en kan se i denne figuren, er det flest positive vurderinger i gruppe A, altså den eldste gruppen. I gruppe B er det også en forekomst av positive vurderinger. I gruppene C og D finner vi ingen forekomster av positive vurderinger. I forhold til negative utsagn om tegnspråknorsk finner vi at gruppe A har en påfallende lav forekomst av negative vurderingsytringer om tegnspråknorsk i forhold til de tre andre gruppene. Gruppe B har rundt 20 negative ytringer knyttet til tegnspråknorsk. I gruppe C er det rundt dobbelt så mange negative ytringer om tegnspråknorsk som det er i gruppene B og D. Gruppe II har en nesten tilsvarende forekomst som gruppe C i negative vurderinger av tegnspråknorsk. Vi vil komme nærmere inn på dette når vi tar for oss begge typer vurderende utsagn.

Noen eksempler på utsagn i forbindelse med norsk tegnspråk er:

Positive utsagn	**Negative utsagn**
Døve som tegner vanlig er opplagte og våkne	blir flau når døve tegner stort
Fullstendig avslappende	mye mimikk og grimaser

Utsagnene gir uttrykk for informantenes følelser og dermed hvorvidt de er positivt eller negativt innstilt til norsk tegnspråk.

I forhold til positive og negative vurderinger om norsk tegnspråk kan vi lett se av figur 2 at gruppe A er den gruppen som har færrest positive vurderinger av norsk tegnspråk, og den eneste gruppen som har negative vurderinger av norsk tegnspråk.

Figur 2 Positive og negative vurderinger av norsk tegnspråk

Dette står i kontrast til de tre andre gruppene, som bare har positive vurderinger. Forekomsten av disse avtar jo lavere alder deltakerne i gruppene har. Gruppe II har en nesten like lav forekomst i positive vurderingerav norsk tegnspråk som gruppe A. Aldersmessig er de fleste av informantene i gruppe II som i gruppe A.

Dersom vi ser disse funnene under ett, kan vi se at positive vurderinger i forhold til tegnspråknorsk har den høyeste forekomsten i gruppe A (60–85 år). Gruppe B (45–59 år) har en mindre forekomst av positive vurderinger. Men forskjellen mellom de to gruppene er at det kun er informantene i gruppe A som også har et høyt antall negative vurderinger i forhold til norsk tegnspråk. Gruppe A har altså den høyeste forekomsten av positive vurderinger av tegnspråknorsken og høyest forekomst av negative vurderinger av norsk tegnspråk. De er også den gruppen som har færrest negative vurderinger av tegnspråknorsken.

5. Diskusjon

Før tegnspråknorsken kom inn i bildet, ble den såkalte orale metode brukt i alle døveskolene etter 1880, en talespråklig tilnærming som ga undervisning basert på munnavlesning og, for de som hørte litt, tale. Det ble ikke brukt norsk tegnspråk i undervisningen; dette var snarere bannlyst og sett

ned på. Ulike kilder tyder likevel på at det kanskje ble brukt enkelttegn av og til blant noen lærere, men da som hjelpemiddel (Skjølberg 1989). Elevene i disse døveskolene lærte implisitt gjennom hele sitt skoleløp at norsk var det viktigste, og for å lære norsk var hørsel like viktig, kanskje viktigere enn å tilegne seg kunnskap. Dette kan bety at det blant disse elevene er flere som har utviklet en negativ identitet i den forstand at de oppvurderer det språket de *per se* ikke har full tilgang til og bruker mest. De kan ha forsøkt å oppnå anerkjennelse, som Kermit (2006: 51) sier:

> […] gjennom å vise seg dyktige i forsøket på å opptre mest mulig hørende. Å stille sin døvhet til skue ved å snakke tegnspråk var det samme som å vise seg som avviker. For noen døve har dette vært et stempel man har akseptert i en slik grad at det er blitt en del av ens identitet.

Gruppe A gir kanskje tegnspråknorsk høyere status fordi norsk har vært en mektig del av deres liv i de mest betydningsfulle årene. Som tidligere nevnt påpeker Vogt-Svendsen (1991: 4) at "[d]et er interessant at blandingsformer som tegnspråknorsk eller norskpregede pidginvarianter, faktisk må sies å ha hatt høyere status enn norsk tegnspråk." En mulig forklaring er at rundt 1975 befant denne gruppen seg i alderen fra 26–51 år. Med andre ord hadde alle fullført skolegangen da tegnspråknorsken ble implementert. En kan videre si at gruppe A (60–85 år) viser negative språkholdninger i forhold til sitt eget naturlige språk, altså norsk tegnspråk. Forbindelsen mellom person og språk er veldig nært. Myers-Scotton (2006: 141) sier at "[a]ttitudes about language varieties are subjective evaluations (assessments) that are made about the value of both the varieties themselves and their speakers". Disse språkholdningene er for det meste ubevisste, men dette betyr ikke at en ikke kan vurdere eller handle på bakgrunn av sin holdning (Myers-Scotton 2006: 109).

Gruppe B (45–59 år) har derimot, som tidligere nevnt, en høyere andel av negative vurderinger av tegnspråknorsk enn gruppe A. Funnene våre viser at gruppe B har den høyeste forekomsten av positiv vurdering av norsk tegnspråk. Denne gruppen var under tegnspråknorskens tid i alderen fra 11 til 25 år. Vi kan anta at de eldste i gruppe B har tilsvarende erfaringer i forhold til norsk som gruppe A (60–85 år). Likevel er det påfallende at det er gruppe B som har høyest forekomst av positive vurderinger i forhold til tegnspråk. Peterson (1997) viser til AKTAs mandat på 80-tallet, som var en reaksjon mot tegnspråknorsken. AKTAs oppgave var blant annet å informere om norsk tegnspråk og øke bevisstheten om at norsk tegnspråk var å

anse som et språk. Dette skulle gjøres i døveskoler og foreninger. Det kan bety at gruppe B (45–59 år) har fått denne informasjonen, men at informasjonen kanskje har gjort mest inntrykk hos dem som var yngst i denne gruppen. Yngre mennesker er vanligvis mer formbare og åpne for nye impulser. Holdningsmessig kan det for gruppe B bety at de har ambivalente følelser i forhold til begge språk, eller at det innad i gruppen er store individuelle forskjeller.

Gruppe C (25–44 år) er den gruppen som har høyest forekomst av negative vurderinger av tegnspråknorsk. Denne gruppen kommer som nummer 2 når det gjelder positive vurderinger av norsk tegnspråk. Skillet mellom gruppe B (45–59 år) og gruppe C er ikke stort i forhold til positive vurderinger av norsk tegnspråk, og dette kan være tilfeldig. Fordi det ikke opptrer noen positive vurderinger av tegnspråknorsk, kan det bety at gruppe C er mer likeartet i holdningene innenfor gruppen. Denne gruppen var yngre enn 10 år under tegnspråknorskens tid. Da vi gikk gjennom disse informantenes tekster, var det påfallende hvor sammenfallende de reagerte i forhold til de andre gruppene i den forstand at de hadde ganske like historier fra sin skoletid. Dette kan kanskje sies å være en del av en kollektiv hukommelse: Det ble støtt og stadig påpekt av hørende lærere at deres tegn var gale, og at de skulle uttales sånn og sånn, for det hadde lærerne lært på kursene i NDFs regi. På den tiden var det vel bare hørende døvelærere – lærere for barn og unge har som kjent stor makt og innflytelse. Det ironiske er jo at det var hørende mennesker som hadde gått på tegnspråknorskkurs som skulle belære og undervise i hva som nå var rett og galt på tegnspråk – et språk som gjennom generasjoner var utviklet naturlig av døve. Gruppe C har dermed følt på kroppen hvor nedsettende hørende har snakket om deres språk. De ble sågar truet med sanksjoner dersom de ikke forandret tegnene sine. Med den erfaringen gruppe C hadde, er det ikke så rart at de har vurdert tegnspråknorsken så negativt.

Til slutt har vi gruppe D (18–24 år), som ikke var født på 1970-tallet. De har en nesten tilsvarende negativ vurderingsforekomst overfor tegnspråknorsken som gruppe B. Denne gruppen hadde også få positive vurderinger av norsk tegnspråk sett i forhold til gruppe B og C. De har aldri vært nødt til aktivt å forholde seg til tegnspråknorsken. På den annen side er det en informant i denne gruppen som sier: ”Jeg håper at den perioden aldri mer kommer tilbake”. Gruppe D er en del av det vi kan kalle for L97-generasjonen,[4] som kanskje ser det som en selvfølge å kunne bruke tegnspråk i alle typer sammenhenger, hvor som helst og når som helst.

I forhold til gruppe II, som består av mennesker som var med i TSU eller AKTA, er det et tankekors at forekomsten av positive vurderinger av norsk tegnspråk er tilsvarende lav som i gruppe A. Det er verdt å merke seg at begge disse gruppene er like i at de er over 60 år og dermed var like unge i tegnspråknorsktiden. I forhold til en negativ vurdering av tegnspråknorsk er denne gruppen nesten like høy som gruppe C. Fordi alle var politisk aktive den gang, kan det bl.a. bety at enkelte tidlig så at tegnspråknorsk ikke fungerte, og at denne kunnskapen ligger så rotfestet i denne gruppen at de positive vurderingene av norsk tegnspråk kanskje kommer i bakgrunnen eller ligger i personen som en slags selvfølge, sammenlignet med de andre gruppene.

I den krysskulturelle diskursen om døve har den hørende majoriteten *gatekeeper*-rollen. Majoriteten definerer seg som normale og bruker den sosiale praksis knyttet til majoritetsdiskursen (Fairclough 2001) ved å definere avviket i desibel.[5] Haualand (2001: 63) peker på at døve opplever en dobbel eksklusjon fra majoritetsdiskursen. Den første er med bakgrunn i lyd eller mangel på lyd og den andre i det faktum at døvheten er en fysisk kroppslig defekt. Denne diskursen kan illustreres med følgende utsagn fra informantene:

> ”*Hørende* er viktig, *norsk* er viktig” (Informant)

> ”Majoriteten anser at *norsk* er viktig og *tegnspråk* er mindreverdig.” (Informant)

Som vi kan se av utsagnene, inneholder også majoritetsdiskursen en språklig dimensjon i tillegg til det lydlige og kroppslige. Døve kjenner ikke alltid til hvilke konvensjoner som gjelder i for eksempel en intervjudiskurs. Dette er kanskje ikke så rart, for hørende som majoritet legger opp konvensjonene gjennom sin sosiale praksis. Dette fører til et asymmetrisk forhold mellom hørende som legger opp konvensjonene og døve som ikke kjenner til de samme konvensjonene. Det blir kanskje enda mer asymmetrisk når vi også har observert at potensielle arbeidsgivere har spurt hvordan døve vil løse ”problemet” med sin hørsel i jobben. Fairclough (2001: 41) påpeker at det er i slike krysskulturelle diskurser om makt at ”[p]ower in discourse between members of different cultural groupings is in this perspective an element in the domination of, particularly, black and Asian minorities by the white majority, and of institutionalized racism.” Institusjonalisert rasisme

kan i døves minoritetstermer beskrives som audisme. Audisme er ifølge Lane (1999: 43):

> [t]he corporate institution for dealing with deaf people, dealing with them by making statements about them, authorizing views of them, describing them, teaching about them, governing where they go to school and, in some cases, where they live; in short audism is the hearing way of dominating, restructuring and exercising authority over the deaf community.

Gatekeeperne ignorerer det faktum at døve er en ressurs, spesielt innenfor offentlige og halvoffentlige institusjoner for døve med døve arbeidstakere. Det er slik at paternalismen fremdeles er rådende som:

> a system under which an authority undertakes to supply the needs and regulate the conduct of those under its control […] Hearing paternalism likewise sees its task as ”civilizing” its charges: restoring deaf people to society. (Lane 1999: 37)

Lane påpeker videre at denne paternalismen lever videre til tross for mye publisering og utdanning på høyere nivå som bidrar til økt kunnskap og bevissthet om døve (Lane 1999: 43). Han peker da spesielt på institusjonene som skal yte service for døve, som styres av hørende, spesielt utdanningsinstitusjonene for døve samt sosiale og medisinske institusjoner for døve. Døve er marginalisert til tross for at institusjonene skal yte service til andre døve og hørselshemmede.

Fairclough (2001: 30–31) viser til at det er et dialektisk forhold mellom sosiale strukturer og diskurs. Dette forholdet kan forklare årsaken til at informantene i gruppe A (60–85 år) og delvis i gruppe B (45–59 år) er positive til tegnspråknorsken. Tegnspråknorsk fungerer kanskje for disse informantene som en støtte til munnavlesningen og kan ha blitt opplevd som et positivt grep fordi disse informantene har lært i sin skolegang at norsk er det språket som gjelder. Å munnavlese på et språk en ikke behersker, må fortone seg som et uoverkommelig prosjekt. Flere av informantene gjennomgikk en svært vond tid for å klare å lære å snakke (om de i det hele tatt klarte det) til tross for at forutsetningene ikke var de aller beste. ”De hørte jo dårlig.” En alminnelig oppfatning om at hørende vet best, norsk er det beste språket og tegnspråk er mindreverdig, var rådende på døveskolene. Dette førte til at døve internaliserte denne oppfatningen, med den konsekvens at de bidro til å opprettholde den. En informant beskriver en ”mote” blant døve på 70-tallet som kan illustrere hvor langt denne majoritetsdis-

kursen gikk på den tiden da tegnspråknorsken varte. Utsagnet handler om døve med en hørselsrest som gjorde det mulig for dem å oppfatte talespråk og at "moten" gikk ut på å late som om man var stokk døv, implisitt slik som de hørende forventet at døve var:

> Det var mote i 1970 årene. […] var sånn 'stokk døv' og pratet med hørende og forstod de. Og når [personen] fikk spørsmål om [personen] hørte så sa [hun] nei jeg er 'stokk døv'. Motbydelig! Døve rundt fikk jo et dårlig selvbilde og trodde de ikke var verdt noe. Simpelt altså! Flere av de var aktive i døvemiljøet fordi det var nettopp de som var i styrer osv. De slukte jo rått det [tegnspråknorsken] stod for. Fordi det språket er jo også en del av norsk … (informant)

Dette ble ødeleggende for flere døve, da de opplevde at de ikke klarte å for eksempel munnavlese og forstå hva som blir sagt, i like stor grad som de som fulgte "moten" (men som faktisk hadde en hørselsrest de kunne støtte seg til). Dette kan tyde på at fremtredende døve var preget av normalitetsdiskursen som hørende la opp til, for eksempel at munnavlesning kunne fungere fint for døve.

Lane, Hoffmeister & Bahan (1996: 172) trekker frem gruppen med ledere i døveorganisasjonene. De nevner bl.a. *inter-cultural leaders,* som er døve ledere født av hørende foreldre og har blitt døve etter at de har lært talespråket. Disse lederne finner vi i døveorganisasjoner der det er utstrakt kontakt med det hørende majoritetssamfunnet. Disse lederne kan av naturlige årsaker ha internalisert majoritetsdiskursen, og ut fra dette kan vi anta at den ovennevnte informanten gjør en plausibel slutning. Lederne var døve, men styrte på hørendes premisser. Dette kan ha gjort at handlingsrommet innenfor majoritetsdiskursen for disse lederne ble større. Når disse lederne begynte å argumentere for at døve barn ville lære norsk bedre dersom en tilførte tegn til norsken i undervisningen, ble det muligens lettere å påvirke døveskolene i Norge. Vi kan også si at disse lederne som var sterkest i norsk og forsto majoritetsdiskursen best, dermed fikk makten til å velge ut hvem som skulle sitte i TSU. Disse skulle deretter lede tegnspråknorskarbeidet. Aldersmessig befinner disse lederne seg i samme type gruppe som A (60–85 år) i vår undersøkelse, dvs. at de er like gamle som informantene i gruppe A. Gruppene A (60–85 år) og delvis B (45–59 år) gir uttrykk for en internalisert majoritetsdiskurs. Gruppe C (25–44 år) er den gruppen som hadde flest positive ytringer om norsk tegnspråk, og som har opplevd tegnspråknorsken som undervisningsspråk i skolen. Denne opplevelsen kan være årsak til at de nå er positive til norsk tegnspråk, fordi de har opplevd en marginalisering av dette språket

til fordel for tegnspråknorsk. Før tegnspråknorsken kom, var undervisning på døveskolene basert på oral opplæring, og lærerne blandet seg ikke inn i tegnspråkbruken i friminuttene. Med tegnspråknorsken antar vi at hørende i stor grad var med på å "kuppe" tegnspråket, og gjorde det til en del av majoritetsdiskursen, da tegnspråknorsken skulle visualisere norsk. Riktignok ble tegnspråknorsk utviklet av TSU, og kursene der døvelærerne lærte tegnspråknorsk var i regi av NDF, men det var døvelærerne som underviste elevene i døveskolene. Døvelærerne var som nevnt hørende og fikk gjennom sin undervisning av barn og unge stor innflytelse – de kom altså inn på døves arena og prøvde å endre deres tegnspråk:

> Dette er jo fra 70-tallet, da var det mye språkkamp. Det var slik at ens måte å bruke tegn raskt ble kommentert til ikke å være pent og måtte forandres. Dette var lærere som var hørende som rettet på oss til tegn i tegnboka. For eksempel – dette husker jeg godt! Jeg måtte forandre tegnet NORD-AMERIKA. Dette nye tegnet jeg fikk presentert var sjokkerende. Læreren sa 'du må følge det som står i boken'. Ikke bruke det tegnet mer. Læreren lukte ut våre tegn og ba dem erstattes med andre nye. Jeg har aldri i min oppvekst opplevd å få tilbakemeldinger på at jeg tegnet bra og at det var pent. Bare krig og kommentarer fra lærere og andre at mine tegn var feil. (informant)

> Men også for eksempel i 70 årene, hvis vi tegnet feil fikk vi beskjed om at vi ikke ville få sertifikat, dere må følge det som står i boken. Å jada sånn var det, de truet Skådalslærene og internatet. Hvis, du tegner feil du får ikke sertifikat. Overhodet ikke! Vi fikk trusler! Det var det mye av – å jada! (informant)

> De [lærerne] håpet at vi skulle forstå. De tegnet og hvis vi oppfattet var det bra. Hvis vi ikke gjorde det fikk vi juling, straff, vist ut til soverommet, eller ble nødt til å bli sittende igjen. (informant)

Tegnspråknorsken stod sannsynligvis for en større nedvurdering av norsk tegnspråk enn det som hadde vært tilfelle i den orale perioden på døveskolene. Vogt-Svendsen finner også det samme når hun viser til at "innføringen av tegnspråknorsk har trolig også vært med på å beholde synet på *døves* tegnspråk som "primitivt" og "galt" i live" (Vogt-Svendsen 1983: 16). Videre påpeker hun at "tegnspråknorsk er blitt et ledd i undertrykkelse av de døves eget tegnspråk, og dermed også undertrykkelse av dem som bruker det" (Vogt-Svendsen 1983: 17). På den andre siden, så kan dette argumentet sies å være tveegget – vi kan ikke avvise muligheten for at tegnspråknorsken også gjorde norsk tegnspråk mer akseptert på sikt, ved at døve nå kunne "heve armene". Vogt-Svendsen kommer også inn på dette:

> [D]et er godt mulig at konstruksjonen av tegnspråknorsk og kurstilbudene i dette systemet har vært en nødvendig prosess i samfunnet, som en begynnende fase i forståelse og aksept av tegnspråket døve bruker. (Vogt-Svendsen 1983: 17)

Siden tegnspråknorsk ble introdusert, har det skjedd en del på tegnspråkfeltet i Norge. Norsk tegnspråk kom inn i skolen som undervisningsspråk med L97, og ble da anerkjent som et språk. I dag ser vi at norsk tegnspråk skal få offisiell status som et norsk språk i Norge på lik linje med norsk og minoritetsspråk som for eksempel samisk og kvensk (St.meld. 35 [2007–2008]). Selv om norsk tegnspråk med dette er offisielt anerkjent, er dets språkstatus likevel ikke alminneliggjort og anerkjent blant "Hvermannsen".

6 Konklusjon

Det er, etter hva vi oppfatter, evidens for å si at det er en sammenheng mellom majoritetsdiskursen og døves språkholdninger. Vi så at i den eldste gruppen A (60–85 år) og hos de eldste i gruppe B (59–45 år) hadde de negative vurderinger av norsk tegnspråk. Med andre ord er det sannsynlig at de har adoptert majoritetens syn på norsk tegnspråk, og at norsk for dem er bedre enn norsk tegnspråk. Slike negative vurderinger av norsk tegnspråk forekom ikke i vårt materiale i de yngre gruppene. Språkbrukerne i gruppe C (25–44 år) hadde nest flest positive vurderinger av norsk tegnspråk samtidig som gruppen også hadde den høyeste forekomsten av negative utsagn til tegnspråknorsk. I den yngste gruppen språkbrukere i 18–24 års alder (gruppe D) ble norsk tegnspråk nærmest tatt som en selvfølge og de ser ut til å ikke ha et aktivt forhold til tegnspråknorsk.

Det er et dialektisk forhold mellom sosiale strukturer og diskurs, ifølge Fairclough (2001). Dette forholdet kan forklare årsaken til at informantene i gruppe A (60–85 år) og delvis i gruppe B (59–45 år) er positive til tegnspråknorsken og negative til norsk tegnspråk. Når vi ser på makt i diskurs, har vi vist at det er et asymmetrisk maktforhold mellom døve og hørende. Døve kjenner ofte ikke til, eller har ikke tilgang til, konvensjoner i majoritetsdiskursen fordi det er hørende *gatekeepere* som har laget dem og legger premissene. En alminnelig oppfatning om at hørende vet best, norsk er det beste språket og tegnspråk er mindreverdig, er fremdeles et fremtredende trekk i majoritetsdiskursen.

En mulig konsekvens av vår artikkel kan bli et økt fokus på samspillet mellom døve og hørende på tospråklige arbeidsplasser, der det brukes norsk

tegnspråk og norsk. Handlinger og utsagn kan forstås forskjellig, avhengig av kontekst. For døves del kan samspillet mellom døve og hørende forstås som en del av maktrelasjonene, slik at døve i så henseende ikke er likeverdige deltakere i normalitetsdiskursen.

Det må tas hensyn til at norsk tegnspråk slik det brukes i dag, er sterkt påvirket av forhold i vår nære historie, enten vi liker det eller ikke.

Noter

1. Tusen takk til alle våre informanter, Marit Vogt-Svendsen og Arnfinn Muruvik Vonen.
2. CI (cochleaimplantat) er et innoperert høreapparat som stimulerer hørselsnerven hos både barn og voksne.
3. "Fra grasrota" er et uttrykk som brukes i døvesamfunnet og defineres i Lane, Hoffmeister & Bahan (1996: 172), der grasrotledere er "leaders […] in positions in which cultural knowledge of the DEAF-WORLD and fluency in ASL are particularly valuable". Grasrotlederne finner vi spesielt i bl.a. døveskoler, døveidrettsklubber og døveforeninger. De medvirker i lokale fora i døvesamfunnet og kan inneha ulike roller.
4. Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97) ga døve elever tegnspråk som skolefag gjennom hele grunnskolen.
5. Måleenhet for lydstyrkenivå.

Referanser

Becker, Frank 2010: Døve barn med CI bør få god språkopplæring. Debattinnlegg i *Dagens Medisin* 18. oktober 2010.

Bull, Tove & Anna-Riitta Lindgren 2009: Einspråklegheit kan bøtast. Innleiing. Bull, Tove & Anna-Riitta Lindgren (red.): *De mange språk i Norge. Flerspråklighet på norsk*. Oslo: Novus Forlag, 7–28.

Fairclough, Norman 2001: *Language and Power.* Harlow, England: Pearson Education Ltd.

Falkenberg, Eva-Signe & Thorbjørn Johan Sander 1977: *Veiledning for tegnspråklæreren*. Bergen: Norges Døveforbund.

Haualand, Hilde Maria 2001: *I endringens tegn. Diskurser i døvebevegelsen*. Upublisert hovedfagsoppgave i sosialantropologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Holten, Sonja Myhre 2009: Tospråklighet eller flerspråklighet – hva er problemet? Hansen, Aase Lyngvær, Ninna Garm & Ellinor Hjelmervik (red.): *Hørsel – språk og kommunikasjon. En artikkelsamling*. Trondheim: Møller kompetansesenter, 148–159.

Holten, Sonja Myhre & Hege Roaldstveit Lønning 2010: *Hørende er våre sjefer. Språkplanlegging og språkendringer i norsk tegnspråk*. Upublisert masteroppgave i språk. Oslo: Universitetet i Oslo.

Johnstone, Barbara 2000: *Qualitative Methods in Sociolingusitics*. Oxford: Oxford University Press.

Kermit, Patrick 2006: Tegnspråk og anerkjennelsen av døve som en språklig minoritet. Jørgensen, Sissel Redse & Rani Lill Anjum (red.): *Tegn som språk.* Oslo: Gyldendal Akademisk, 47–59.

Lane, Harlan, Robert Hoffmeister & Benjamin Bahan 1996: *A Journey into the DEAF-WORLD.* San Diego: Dawn Sign Press.

Lane, Harlan 1999: *The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community*. 2. utgave. San Diego: Dawn Sign Press.

Myers-Scotton, Carol 2006: *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism.* Oxford, England: Blackwell Publishing.

Peterson, Svein Arne 1997: Utviklingen av tegnspråknorsk i Norge. *Døves Tidsskrift* nr. 10 og 11, Særtrykk Døves Tidsskrift 1997.

Schröder, Odd-Inge 1993: Introduction to the history of Norwegian sign language. Fischer, Renate & Harlan Lane (red.): *Looking Back. A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages.* International Studies on sign language and communication of the deaf, 20. Hamburg: Sign Verlag, 231–248.

Skjølberg, Trygve 1989: *Andreas Christian Møller, Døvstummeinstitutet i Trondhjem og pionértiden i norsk døveundervisning.* Bergen: Døves Forlag.

St.meld. nr. 35 2007–2008: *Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk.*

Svennevig, Jan, Margareth Sandvik & Wenche Vagle 1995: *Tilnærminger til tekst. Modeller for språklig tekstanalyse*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Taub, Sarah F. 2001: *Language from the body: iconity and metaphor in American Sign Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

Vikør, Lars S. 2007: *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Oslo: Novus Forlag.

Vogt-Svendsen, Marit 1983: *Norske døves tegnspråk: noen pedagogiske og språkvitenskapelige aspekter*. Trondheim: Tapir.

Vogt-Svendsen, Marit 1987: *Tegnspråk og norsk og blandingsformer av de to språkene*. Spesialpedagogisk artikkelserie nr 2, 1987. Oslo: Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.

Vogt-Svendsen, Marit 1991: [Sammendrag av arbeidet] Tegnspråk og blandingsformer av norsk tegnspråk og norsk. Hva karakteriserer disse blandingsformene? Trondheim: Upublisert manuskript.

Vonen, Arnfinn Muruvik 2009: Norsk tegnspråk og døves språksituasjon i Norge. Bull, Tove & Anna-Riitta Lindgren (red.): *De mange språk i Norge. Flerspråklighet på norsk*. Oslo: Novus Forlag, 85–106.

Summary

The article is based on a qualitative study of language attitudes among different generations of deaf people towards Norwegian Sign Language, the natural language evolved among deaf people in Norway, and towards Signed Norwegian used during the 1970s and 1980s. The latter is a con - structed system of signing based on Norwegian spoken language syntax. It appears that Signed Norwegian has had a great effect on the language attitudes among deaf people.

The theoretical basis for the survey of language attitudes is critical linguistics (Fairclough 2001), where the focus is on power relations in discourse.

The data shows that older deaf people are generally positive towards Signed Norwegian, and they are generally negative in their statements about Norwegian Sign Language. Younger deaf people, however, do not seem to have any relationship to Signed Norwegian, and they have generally positive attitudes regarding Norwegian Sign Language as a language in its own right.

Sonja Myhre Holten
Skådalen kompetansesenter
Fridtjof Nansens vei 14
NO-0369 Oslo
sonja.m.holten@statped.no/jaholten@broadpark.no

Hege Roaldstveit Lønning
Døvekirken
Fagerborggata 12
NO-0360 Oslo
hege.lonning@dovekirken.no